

dr. sc. Vlasta ŠVOGER
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

UDK 32.019.51:316.774
Kategorija: Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 01.06.2008.

Slika Austrije i Austrijanaca u zagrebačkim liberalnim listovima na prijelazu iz četrdesetih u pedesete godine 19. stoljeća

U radu se na temelju analize članaka u zagrebačkim liberalnim listovima Saborske novine, Slavenski Jug, Südslawische Zeitung i Jugoslavenske novine prikazuju kolektivne nacionalne predodžbe o Austriji i Austrijancima. Slike Austrije kao zajedničke države, odnosno slika politike austrijske Vlade koju čitateljima predstavljaju redakcije ovih četiriju novina bila je kombinacija pozitivnih i negativnih nacionalnih stereotipa. Tu se ipak mora istaknuti da prevladavaju negativni stereotipi. Oni su, pak, bili usko povezani s kompleksnom i stereotipnom, ali pretežito negativnom slikom o Nijemcima / Austrijancima u hrvatskoj političkoj javnosti, potom s austro-slavenskim konceptom preoblikovanja carevine Austrije i politikom austrijske Vlade prema (južno)slavenskim narodima, kao i s općim političkim nazorima kruga oko novina. Jesu li u nekom određenom razdoblju u tim novinama prevladavali pozitivni ili negativni stereotipi o Austriji, ovisilo je prije svega o tada aktualnoj unutrašnjoj i vanjskoj politici austrijske Vlade kao i njezinom odnosu prema slavenskim narodima.

Kraj četrdesetih i početak pedesetih godina 19. stoljeća kratko je ali veoma značajno razdoblje u novijoj hrvatskoj povijesti. Revolucionarna previranja 1848.-1849. godine predstavljaju svojevrsnu cezuru u hrvatskoj povijesti, ali i u povijesti većine srednjoeuropskih naroda, označivši konačni prekid sa starim feudalnim društvenim, političkim i gospodarskim sustavom i početak razvoja modernoga građanskog društva. Tijekom tih dviju godina do krajnjih su granica zaoštreni međunacionalni sukobi u višenacionalnom Austrijskom Carstvu. Slijedom toga nastupile su i značajne promjene u predodžbama onodobne hrvatske javnosti o Austrijancima / Nijemcima kao jednom od konstitutivnih naroda u "zajedničkoj kući Austriji".¹

U ovome radu analizirat ću kakvu je sliku Austrijanaca i Austrije kao zajedničke države oblikovao liberalni dio hrvatskoga javnoga mnijenja okupljen oko političkih dnevnih listova *Saborske novine*, *Slavenski Jug*, *Südslawische Zeitung* i *Jugoslavenske novine*² koji su kraće ili dulje izlazili u Zagrebu od lipnja 1848. do početka 1952. godine. U sklopu analize tih dvaju imagoških aspekata navedene teme prikazat ću kolektivne nacionalne stereotipe koje sam identificirala na temelju analize tekstualnih izvora, tj. novinskih članaka, jer slikovnog materijala koji bi mogao upotpuniti analizu spomenute teme u istraživanim listovima nema.

Predodžbe o nekom narodu koje je stvorilo javno mnijenje drugoga naroda konstruiraju se na temelju različitih strategija i postupaka: imaginacije, totalizacije, generalizacije, diskriminacije i dominacije, pri čemu su važni elementi i kontrastiranje, analogija i inverzija. Slika jednog naroda u javnome mnijenju drugoga naroda uglavnom je sinteza posredno i neposredno stečenih iskustava, informacija i kolektivnih stereotipnih predodžbi koje je o tom narodu stvorila kultura drugog naroda. Pri tome je važno naglasiti da se heteropredodžbe kontrastiraju s autopredodžbama kao važan element u oblikovanju nacionalnog identiteta te da imaju snažnu ideološku i mobilizacijsku funkciju. Na oblikovanje pozitivnih i negativnih elemenata tih stereotipnih heteropredodžbi utječu brojni čimbenici od kojih su najvažniji promjenjive bilateralne političke, gospodarske, društvene i kulturne veze između dvaju naroda. Oblikovanje tih heteropredodžbi ovisi i o količini informacija koje pojedinac dobiva, o njegovom neposrednom iskustvu i pseudookolini, o njegovim javnim mnijenjima, o

¹ Izraz je formulirao poznati onovremeni hrvatski publicist Imbro Igrnjatijević Tkalac u anonimno objavljenome članku "Politische Rundschau. XIV.", *Südslawische Zeitung (SZ)*, 200./10. 11. 1849.

² O navedenim listovima usp. Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939.*, Zagreb, 2003., priredio Mirko Juraj Mataušić, 131.-156.; Tomislav MARKUS, *Slavenski Jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*, Zagreb, 2001.; ISTI, *Zagrebački politički listovi 1848.-1850. godine. Izabrani članci (Zagrebački politički listovi 1848.-1850.)*, Zagreb, 2005. i Vlasta ŠVOGER, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852. i stvaranje moderne Hrvatske (Zagrebačko liberalno novinstvo)*, Zagreb, 2007.

razini obrazovanja i socijalnom statusu pojedinca, o stupnju razvoja komunikacijskih sredstava i društva itd.³

U ovom konkretnom slučaju slika Austrijanaca / Austrije istražena je na temelju tiskovina, koje su bile namijene ponajprije obrazovan(ij)im društvenim slojevima, odnosno svojevrsnim društvenim elitama (intelektualnim, političkim, strukovnim)⁴, koje su kao tada najvažniji dio aktivne političke javnosti⁵ znatno utjecale na kompleksni proces oblikovanja javnoga mnijenja, a u sklopu njega i na oblikovanje stereotipnih kolektivnih nacionalnih predodžbi.

Predodžbe o državi u kojoj su živjeli, koje su u svojim čitatelja poticala uredništva listova *Saborske novine*, *Slavenski Jug*, *Südslowische Zeitung* i *Jugoslavenske novine*, bile su kombinacija pozitivnih i negativnih elemenata, uz prevladavanje negativnih elementa. U tom su smislu iznimka bile *Saborske novine*, jer su izlazile u vrijeme kad je u hrvatskoj javnosti prevladavalo shvaćanje o kompatibilnosti hrvatskih nacionalnih interesa s interesima dinastije i austrijskih vladajućih krugova, pa je slika Austrije kao zajedničke države, odnosno percepcija središnje austrijske vlasti u tim novinama bila pozitivna. Predodžbe dijela hrvatske javnosti okupljene oko ta četiri lista o zajedničkoj državi bile su tijesno povezane sa slikom Nijemaca, zbog u hrvatskoj javnosti vrlo raširenog uvjerenja da su u Habsburškoj Monarhiji u revolucionarnom razdoblju 1848.-1849. vodeću ulogu imali Nijemci iz austrijskih zemalja. Naime, njih se tada u nacionalnom pogledu nije identificiralo kao Austrijance, nego kao Nijemce iz Monarhije ili Austrijskog Carstva, odnosno jednostavno Austrije. Percepcija Austrije kao zajedničke države različitih naroda u hrvatskoj je javnosti s druge strane bila usko povezana i s austroslavističkom koncepcijom o preuređenju Austrije te s odnosom austrijske Vlade prema pitanjima vezanima za ustav i njegovo provođenje. Dakako, ta je percepcija ovisila i o odnosu zajedničke Vlade prema tada aktualnim političkim i gospodarskim zahtjevima i potrebama pojedinih naroda te najvažnijim segmentima funkcioniranja države u Hrvatskoj, poput uprave, sudstva, gospodarstva, školstva itd. O tome ovdje tek nekoliko riječi, koliko je nužno da bi se mogla prikazati opća slika Austrije kao zajedničke države, odnosno percepcija djelovanja središnjih austrijskih državnih tijela, koju su svojim čitateljima prezentirala uredništva ta četiri lista.

Uredništva *Saborskih novina*, *Slavenskog Juga*, *Südslowische Zeitung* i *Jugoslavenskih novina* participirala su u sredinom 19. stoljeća aktualnim idejnim strujanjima u zapadnoeuropskom i srednjoeuropskom kulturnom krugu, prihvaćala

³ Usp. Walter LIPPMANN, *Javno mnijenje*, Zagreb, 1995.; Tomasz KAMUSELLA, "The Upper Silesian's Stereotypical Perception of the Poles and the Germans", *East European Quarterly*, XXXIII, No. 3, September 1999, 395.-410.

⁴ O pojmu elite usp. T. B. BOTTOMORE, *Elite und Gesellschaft. Eine Übersicht über die Entwicklung des Eliteproblems*, München, 1974.

⁵ Opširnije o tomu vidjeti kod Vesne LAMZA-POSAVEC, *Javno mnijenje: teorije i istraživanje*, Zagreb, 1995., 22.-23.

su ideje umjerenog liberalizma, zagovarala su ih i nastojala primijeniti u hrvatskoj sredini. Zalagala su se za pretvaranje Austrijskog Carstva u ustavnu monarhiju i pravnu državu, uvođenje parlamentarnih institucija, vjersku, nacionalnu i jezičnu ravnopravnost naroda i pojedinaca, zakonom zajamčeno uvođenje građanskih sloboda i prava, ostvarenje građanskog društva i modernizaciju svih segmenata društva, kako na razini zajedničke države i njezinih političko-upravnih tijela, tako i na razini pojedinih krunovina, tj. zemalja ujedinjenih pod zajedničkom krunom.⁶

Slika Nijemaca / Austrijanaca u zagrebačkim listovima *Saborske novine*, *Slavenski Jug*, *Südslawische Zeitung* i *Jugoslavenske novine* bila je kombinacija pozitivnih i negativnih stereotipa, uz prevladavanje onih negativnih. Premda se Nijemcima načelno priznavalo da su ostvarili vrijedna ostvarenja u kulturi, književnosti, oblikovanju ideja i likovnim umjetnostima, oštro se osuđivala ideja o širenju njemačke kulture i civilizacije na Istok, pa se u tom kontekstu njemačkoj kulturi ponekad čak i odricala originalnost. Predbacivalo im se da mrze Slavene jer su oni nositelji budućnosti Austrijskoga Carstva. Teritorijalna rascjepkanost njemačkog etničkog prostora interpretirala se kao odraz povijesnog razvoja i duha njemačkog naroda. Uz nesposobnost i političku nezrelost njemačkih političara, prema mišljenju hrvatskih publicista, i konfesionalna diferencijacija i partikularistički interesi sprečavaju ostvarenje njemačkog nacionalnog ujedinjenja. Kao pozitivne stereotipne predodžbe o Nijemcima / Austrijancima treba istaknuti uvjerenje rašireno u hrvatskoj javnosti da njemački duh u svjetskoj povijesti ima funkciju "upravljanja žezlom misli" te dominantnu ulogu razuma i sistematičnost kao obilježje toga naroda.⁷ Polazeći od načela prirodnoga prava krug okupljen oko ta četiri lista priznavao je Nijemcima, zapravo današnjim Austrijancima, pravo na ujedinjenje s njihovim sunarodnjacima u Njemačkom Savezu, međutim, odricao im je pravo da na temelju povijesnog prava u buduću ujedinjenu njemačku državu uključe i habsburške Nasljedne zemlje u kojima su živjeli i slavenski narodi. Ta se pat pozicija, prema shvaćanju hrvatske liberalne javnosti i političke javnosti većine ostalih slavenskih zemalja Monarhije, mogla riješiti pomoću austroslavističke koncepcije preuređenja

⁶ O shvaćanju i zagovaranju navedenih koncepcija i ideja u krugu okupljenog oko ta četiri lista usp. odgovarajuća poglavlja knjige V. ŠVOGER, *Zagrebačko liberalno novinstvo*.

⁷ Navodim samo najznačajnije članke u kojima su vrlo jasno iznesene ocjene koje su zacijelo najviše utjecale na oblikovanje stereotipnih predodžaba o Nijemcima. "Misli o stanju našem. B.", *Saborske novine* (SN), 15./29. 7. 1848.; Sloven dunavski, "Pogled na europske događaje god. 1848. II." *Slavenski Jug* (SJ), 2./9. 8. 1848.; "Niemci i Slaveni", *SJ*, 5./16. 8. 1848.; "Vladarska i narodna politika", *SJ*, 13./3. 9. 1848., 15./8. 9. 1848., 16./10. 9. 1848.; Pleševički (tj. Maksimilijan Prica), "Pogled na godinu 1848.", *SJ*, 4./9. 1. 1849.; uvodnik bez naslova, *Jugoslavenske novine* (JN), 122./3. 9. 1850.; "Iz Vojvodine 31. kolov.", *JN*, 122./3. 9. 1850.; S-., "Schleswig-Holstein und die Moral davon", *Südslawische Zeitung* (SZ), 179./6. 8. 1850.; [Imbro Ignjatijević Tkalac], "Politische Rundschau V.", *SZ*, 111./2. 8. 1849.; [I. I. Tkalac], "Politische Rundschau VII.", *SZ*, 118./10. 8. 1849.; [I. I. Tkalac], "Politische Rundschau VIII.", *SZ*, 119./11. 8. 1849.; [I. I. Tkalac], "Politische Rundschau XIV.", *SZ*, 200./19. 11. 1849.; [I. I. Tkalac], "Politische Rundschau V.", *SZ*, 10./14. 1. 1850.; [I. I. Tkalac], "Eine unpolitische Rundschau V.", *SZ*, 10./14. 1. 1851.; ..x., "Die Lage Deutschlands", *SZ*, 254.-256./5.-7. 11. 1850.

podunavske monarhije u saveznu državu ravnopravnih državnih jedinica, utemeljenih na etničko-jezičnom načelu. U tako preuređenoj Monarhiji zajednički bi bili vladar, parlament i vlada u čijoj bi nadležnosti bili vojska, financije i vanjski poslovi, dok bi svi ostali državni poslovi bili u nadležnosti pojedinih konstitutivnih državnih jedinica. Austroslavistička se politika malim slavenskim narodima, ugroženima teritorijalnim i političkim pretenzijama svojih susjeda Nijemaca i Mađara, činila jedinom realnom politikom u revolucionarnom ozračju. Međutim, za njezino je ostvarenje bila potrebna suglasnost dinastije i vladajućih krugova Monarhije. Sa slabljenjem revolucionarnih snaga u Austrijskome Carstvu, odnosno jačanjem proturevolucionarnih snaga, austrijski vladajući krugovi više nisu trebali potporu i pomoć slavenskih naroda, pa je austroslavistička koncepcija izgubila i onu malu vjerojatnost za realizaciju, koju je imala u jeku revolucionarnih previranja u Monarhiji.⁸ Pitanje nacionalnog ujedinjenja njemačkog naroda, na prijelazu iz četrdesetih u pedesete godine 19. stoljeća politički i teritorijalno razjedinjenog, odnosno tzv. njemačko pitanje, nije se moglo riješiti u vremenu kojim se bavi ovaj rad zbog snažnog suparništva i međusobno isključujućih koncepcija Pruske i Austrije o tom važnom političkom pitanju. Zbog nastojanja austrijske politike da u ujedinjenu Njemačku uključi cijelo Austrijsko Carstvo, ili barem njegov austrijski dio koji je obuhvaćao i neke slavenske zemlje (slovenske zemlje i Češku), uredništva zagrebačkih listova kojima se bavi ovaj rad osuđivala su njemačku politiku austrijske vlade i sa simpatijama su pratila nastojanja Pruske oko ujedinjenja njemačkih zemalja. Međutim, zbog otpora Austrije i drugih njemačkih vladara, vođenih partikularističkim interesima, konstelacije međunarodnih odnosa i, prema mišljenju kruga oko navedenih listova, političke nezrelosti i nesposobnosti njemačkih političara sredinom 19. stoljeća nije ostvareno njemačko nacionalno ujedinjenje.⁹

Nekoliko riječi o tome. Najzanimljivije analize njemačkoga pitanja i njemačke politike austrijske Vlade objavljene su u listu *Südslawische Zeitung*, a napisao ih je poznati onodobni intelektualac i publicist Imbro Ignjatijević Tkalac, ali su sukladno tada uobičajenim novinarskim standardima objavljene anonimno. Autor odbacuje kao

⁸ O shvaćanjima kruga oko ta četiri lista o problemu preuređenja Habsburške Monarhije i koncepciji austroslavizma opširnije usp. V. ŠVOGER, *Zagrebačko liberalno novinstvo*, 228.-253. i T. MARKUS, *Zagrebački politički listovi 1848.-1850.*

⁹ Usp. članke "Misli o stanju našem. B.", *SN*, 15./29. 7. 1848.; Sloven dunavski, "Pogled na europejske događaje god. 1848. II." *SJ*, 2./9. 8. 1848.; "Niemci i Slaveni", *SJ*, 5./16. 8. 1848.; "Vladarska i narodna politika", *SJ*, 13./3. 9. 1848., 15./8. 9. 1848., 16./10. 9. 1848.; Pleševički (tj. Maksimilijan Prica), "Pogled na godinu 1848.", *SJ*, 4./9. 1. 1849.; članak bez naslova, *SJ*, 3./11. 8. 1848.; uvodnici u *SJ*, 32./18. 10. 1848., 34./22. 10. 1848.; 40./5. 11. 1848., 41./8. 11. 1848.; "Iz Beča 29. ruj.", *JN*, 147./2. 10. 1850., uvodnici u *JN*, 38./23. 5. 1850. i 178./8. 11. 1850.; "Iz Beča 6. pros.", *JN*, 205./10. 12. 1850.; [I. I. Tkalac], "Politische Rundschau VII.", *SZ*, 118./10. 8. 1849.; "Die deutsche Frage", *SZ*, 161./3. 10. 1849.; uvodnik, *SZ*, 34./11. 2. 1850.; (S. - Wien), "Oestreich und die deutsche Freiheit", *SZ*, 65./19. 3. 1850.; "Die Lage Deutschlands", *SZ*, 257./8. 11. 1850. i 258./9. 11. 1850.; uvodnik, *SZ*, 299./30. 12. 1850.; [I. I. Tkalac], "Eine unpolitische Rundschau I.", *SZ*, 6./9. 1. 1851.; [I. I. Tkalac], "Eine unpolitische Rundschau V.", *SZ*, 10./14. 1. 1851.

neistinita predbacivanja da mrzi Nijemce i priznaje im pravo na ujedinjenje, ali protivi se direktnoj ili indirektnoj supremaciji Nijemaca u Austrijskome Carstvu, pozivajući se na ravnopravnost naroda proglašenu Oktroiranim ustavom od 4. ožujka 1849.¹⁰ Austrija je, prema njegovu mišljenju, konglomerat zemalja i naroda u kojem su se tri elementa – njemački, mađarski i češko-slavenski - borila za mogućnost da postanu središte oko kojega će se okupiti ostali narodi. Njemačka carska kruna koju je nosila dinastija Habsburg pomogla je afirmaciji njemačkoga elemenata kao kristalizacijskog središta. Budući da su sve zemlje okupljene u Austrijskome Carstvu imale težište unutar sebe, težište cijeloga Carstva moralo je biti negdje drugdje, odnosno u Njemačkoj.¹¹ Njemački narod u Austriji ne može toliko ojačati da apsorpira sve ostale narode u zajedničkoj državi, a ponijemčivanje Austrijskoga Carstva značilo bi i njegov kraj. Suživot s drugim narodima u Austriji utjecao je na austrijske Nijemce i pridonio stvaranju njihovog specifičnog karaktera, koji se očituje u približavanju ostalim nenjemačkim narodima, a ne težnji da ih nadvladaju. Prema Tkalčevu mišljenju sudbinsko određenje Austrije je da posreduje u prenošenju vrijednosti slavenske kulture na europski Zapad i obrnuto. Priroda, povijest i unutarnje određenje Austrije uputile su je na povezivanje sa zapadnim njemačkim susjedima. Međutim, nakon ukidanja Rimskoga Carstva Njemačkog Naroda¹² doveden je u pitanje položaj Austrije u Njemačkoj. Budući da se njemačko carstvo nije raspalo u nekoliko suverenih država, koje bi mogle nositi teret očuvanja europske ravnoteže, nego je osnovan Njemački Savez kao nova njemačka konfederacija, Austrija se nije mogla povući iz Njemačke i prepustiti Pruskoj slobodno polje djelovanja.¹³ Prema mišljenju istoga autora, izraženom u drugome članku, njemačka je revolucija 1848.-1849. uvelike ugrozila Austriju u dva aspekta. Naime, da su ostvareni planovi svenjemačkog parlamenta u Frankfurtu na Meini i da je realizirana ideja njemačke unije pod vodstvom Pruske, bio bi ugrožen opstanak Austrije. Naime, Pruska bi u svojoj želji za širenjem zasigurno posegnula za njemačkim zemljama Austrijskoga Carstva. Uspjeh u realizaciji planova olakšali bi joj privlačnost Pruske za austrijske Nijemce i prusko poticanje težnji za samostalnošću u nenjemačkih naroda. Zbog toga je njemačko pitanje životno pitanje za Austriju, a autor drži da bi Njemačka jedino kao savez država mirnim putem mogla ostvariti njemačko nacionalno jedinstvo.¹⁴ Ujedinjenje njemačkih zemalja, kao što

¹⁰ "Die deutsche Frage", *SZ*, 262./14. 11. 1850.

¹¹ Premda Njemačka kao nacionalna država njemačkog naroda tada nije postojala, u hrvatskoj je publicistici sredinom 19. stoljeća bilo uobičajeno korištenje termina Njemačka za označavanje njemačkog etničkog prostora. Zbog toga mi se legitimnim čini uporaba toga termina u navedenom značenju kad govorim o političkim zbivanjima i idejnim shvaćanjima hrvatske javnosti iz sredine 19. stoljeća.

¹² Napoleon Bonaparte prisilio je 1806. godine austrijskoga vladara da se odrekne njemačkoga carskog naslova. Od tada, odnosno od 1804. i proglašenja Austrijskog Carstva, vladari iz dinastije Habsburg uz ostale naslove nose i naslov austrijskih careva.

¹³ "Die Lage Deutschlands", *SZ*, 257./8. 11. 1850.

¹⁴ "Die Lage Deutschlands", *SZ*, 258./9. 11. 1850.

je poznato, ostvareno je tek dvadesetak godina kasnije i to pod vodstvom Pruske uz isključenje njemačkih zemalja Austrijskoga Carstva.

Slika njemačke politike austrijske Vlade bila je, dakle, negativna, a kakva je bila percepcija Austrije kao zajedničke države, odnosno percepcija središnjih državnih tijela u četiri zagrebačka lista kojima se bavi ovaj rad?

Saborske novine izlazile su u ljeto 1848. godine, dok su revolucionarna previranja bila na vrhuncu. U to je vrijeme u Cislajtaciji¹⁵ postojalo ustavno uređenje i hrvatska je politika radi ugroženosti hrvatskih zemalja separatističkim pretenzijama i politikom mađarske revolucionarne Vlade težila za očuvanjem cjelovitosti Monarhije i nastojala ostvariti povezivanje Trojedne Kraljevine s austrijskim zemljama s ustavnim uređenjem. Jedan od glavnih ciljeva hrvatske politike, prema mišljenju saborskog zastupnika Ljudevita Vukotinovića, tada je bilo očuvanje cjelovitosti Austrije. Više razloga išlo je u prilog takvoj politici. To je s jedne strane bila potreba očuvanja hrvatskih nacionalnih interesa, a s druge strane potreba očuvanja sustava ravnoteže snaga u Europi između suprotstavljenih germanskog, romanskog i slavenskog elementa. Dok su izlazile *Saborske novine*, hrvatskoj se javnosti austroslavistička politika preuređenja Monarhije činila izvjesnom, a austrijski vlastodršci na čelu s dinastijom Habsburg još nisu otvoreno pokazivali centralizacijske i germanizacijske tendencije. Uz to, hrvatska se javnost, očekujući potvrdu zaključaka Hrvatskog sabora iz 1848., zalagala za očuvanje cjelovitosti Austrijskoga Carstva kao preduvjeta za opstanak malih slavenskih naroda koji u njemu žive. Zbog navedenoga *Saborske novine* svojim su čitateljima prezentirale pozitivnu sliku Austrije kao zajedničke države, ali i kao sliku središnjih državnih tijela.¹⁶

Slika Austrije kao zajedničke države u *Slavenskom* je *Jugu* bila nešto kompleksnija. Od početka njegova izlaženja u tom je listu bio vidljiv kritičan, ali pozitivan odnos prema austrijskoj Vladi, jer je krug okupljen oko njega tada podržavao nastojanja austrijske Vlade za očuvanjem jedinstva Monarhije, vjerujući u predstojeće preuređenje zajedničke države u (kon)federalnu državnu zajednicu ravnopravnih naroda sukladno austroslavističkoj koncepciji. Međutim, uredništvo toga lista vrlo je pažljivo pratilo jačanje konzervativnih snaga u Austriji te promjene u unutarnjoj i vanjskoj politici austrijske Vlade, povezane s tom promjenom u konstelaciji političkih snaga na unutarnjopolitičkom planu. Nekoliko je razloga u pogledu odnosa prema austrijskoj Vladi radi kojih je došlo do postupnog raslojavanja hrvatske političke javnosti. Radi proturevolucionarne i centralističke politike austrijske Vlade, njezina

¹⁵ Cislajtacija je naziv za zemlje Habsburške Monarhije zapadno od rijeke Leithe, odnosno za austrijski dio Monarhije. Ugarski dio Monarhije nazivao se Translajtacijom. Takva je političko-administrativna podjela konačno finalizirana, pravno utemeljena i institucionalizirana 1867. godine sklapanjem Austro-ugarske nagodbe.

¹⁶ Ljud. Vukotinović, "Trojedna kraljevina i Austria", *SN*, 5./15. 6. 1848. Takva pozitivna orijentacija prema Austriji prisutna je i u općem tonu drugih članaka u ovima novinama.

favoriziranja mađarskih velikaša, koje je postavljala na vodeće položaje u osvojenim dijelovima Translajtanijske, zbog potpunog zanemarivanja hrvatskih i slavenskih zasluga za opstanak zajedničke države te zbog njemačke politike austrijske Vlade, odnosno njezina nastojanja da ostvari vodeću ulogu u Njemačkom Savezu i uvede cijelo Austrijsko Carstvo u Njemački Savez, dio hrvatske javnosti, a ponajprije krug okupljen oko *Slavenskog Juga* i *Südslawische Zeitung* prešao je u oporbu prema austrijskoj Vladi. Takvu opću političku orijentaciju i vrlo kritičan ton u odnosu na austrijsku Vladu *Slavenski Jug* zadržao je do kraja izlaženja. Spomenuti negativni odnos prema austrijskoj Vladi kao reprezentantu zajedničke države prisutan je u gotovo svim člancima s političkom tematikom pa zbog toga držim da ih nije potrebno navoditi. Potrebno je, međutim, naglasiti da osuda politike austrijske Vlade u svim segmentima njezina djelovanja ipak u tome listu nije dovela do antiaustrijske orijentacije.

Ponešto ublaženi kritičan ton i oporbeni odnos prema austrijskoj Vladi i prema središnjim državnim tijelima prisutan je i na stranicama *Jugoslavenskih novina*, koje su nakon zabrane *Slavenskog Juga* pokrenuli isti izdavači s istim krugom suradnika, ali uz ponešto izmijenjene uloge u uredništvu.¹⁷ Premda je takav odnos prema Austriji, koju predstavlja austrijska Vlada, vidljiv iz općeg tona lista, a posredno ili neposredno i iz brojnih članaka, ovdje ću istaknuti jedan od njih. Vrlo upečatljivu sliku Austrije na temelju prikaza unutarnje i vanjske politike austrijske Vlade dao je Avelin Čepulić u kontekstu razmatranja austrijsko-turskih odnosa. Ne osporavajući pravo i moralnu obvezu austrijske Vlade da se založi za zaštitu interesa Slavena u Turskoj, autor upozorava da bi se Austrija, prije nego se upusti u intervenciju u Osmanskom Carstvu, ipak morala posvetiti rješavanju gorućih problema na vlastitom području. Ako austrijska Vlada udovolji pravednim željama svojih naroda i provede u život ravnopravnost naroda proglašenu ustavom, onda joj neće trebati opsadno stanje, zbog kojega je izgubila povjerenje naroda koji u njoj žive. Autor sugerira Vladi da bi interese naroda trebala pretpostaviti privatnom dinastičkom interesu, a tada će nestati kritično i izvanredno stanje. Osvrnuvši se i na glavno vanjskopolitičko područje djelovanja austrijske Vlade, njemačko pitanje, Čepulić savjetuje austrijskim vlastodržcima da se prestanu baviti njemačkim pitanjem, jer su zbog njega izgubili povjerenje slavenskih naroda koji žive u Austrijskom Carstvu te da umjesto toga donesu odluke kojima bi udovoljili zahtjevima slavenskih naroda, koji su tijekom revolucije 1848./1849. spasili Austriju. U Hrvatskoj je nezadovoljstvo politikom austrijske Vlade također bilo vrlo veliko, što nikoga ne bi trebalo čuditi, jer je prema autorovu mišljenju stanje u Hrvatskoj tek malo bolje nego u južnoslavenskim zemljama pod turskom vlašću.¹⁸

¹⁷ Bogoslav Šulek, dotadašnji urednik *Slavenskog Juga*, u novome je listu službeno bio samo jedan od aktivnijih suradnika, a njegov dotadašnji pomoćnik Josip Dvoranić (Hoffmann) postao je odgovornim urednikom novoga lista.

¹⁸ "Iz Hrelin-grad", *JN*, 207./12. 12. 1850.

Takva oštra kritika politike austrijske Vlade na unutarnjem i vanjskom planu izazvala je i odgovarajuće oštru reakciju službenih tijela. Zbog tog su članka po nalogu Banske vlade, zapravo produžene ruke bečke Vlade, zabranjene *Jugoslavenske novine*.¹⁹

Liberalno usmjereni krug oko lista *Südslawische Zeitung* također je bio vrlo kritičan prema austrijskoj Vladi, osobito prema njezinoj politici u Ugarskoj i prema Slavenima te u njemačkom pitanju. Jednako kritičan bio je i prema državi kojom je ta Vlada upravljala. U kritičnosti prema Austriji kao zajedničkoj državi različitih naroda te u duhovitoj i lucidnoj ocjeni te države prednjačio je poznati onodobni publicist i intelektualac Imbro Ignjatijević Tkalac. Državu koja u povijesti nije zastupala nikakvu ideju, a takvom je smatrao državu u kojoj živi, nazvao je apsurdom. Svoju oštru ocjenu dodatno je zaoštrio, ustvrdivši da je Austrija “samo geografska formula bez unutarnjeg organskog jedinstva”, a zemljama koje ju sačinjavaju zajednička je jedino dinastija. U formulu Austriju trebalo bi unijeti ideju, koja bi sadržavala i razlog njezina postojanja. Takav razlog Tkalac vidi u pretvaranju Austrije u slavensku državu. Naime, tijekom revolucionarnih previranja 1848. godine pokazalo se da ne može postojati anacionalna država kakvom je Austriju htio učiniti knez Klemens Lothar Metternich, a zbog brojčane premoći Slavena - u zagrebačkim listovima koji su tema ovoga rada uvijek se navodio podatak o 18 milijuna Slavena koji su tada živjeli u Austriji - Austrija ne može biti niti njemačka, niti mađarska država, nego jedino može biti slavenska država. Austrija je u prethodnom razdoblju bila potrebna slavenskim narodima radi zaštite od političkih i teritorijalnih pretenzija Nijemaca i Mađara, ali austrijska Vlada nije ništa učinila da bi riješila slavensko pitanje u vlastitoj državi.²⁰

Isti je autor odgovorio na pritužbe austrijskih vladajućih krugova o nedostatku austrijske svijesti u naroda koji žive u Austriji. Austrijsku svijest, prema njegovu mišljenju, ne može se oblikovati umjetnim stvaranjem “austrijske povijesti” na način da se narodi u Monarhiji odreknu vlastite tisućugodišnje povijesti. Umjesto toga Tkalac savjetuje vlastodržcima da će austrijsku svijest kod naroda u Austriji najlakše stvoriti tako da ih uvjere da “samo u Austriji mogu postati slobodni, veliki i sretni”, a to se ne može ostvariti opsadnim stanjima i sličnim metodama.²¹ Negativnu sliku Austrije dao je i jedan anonimni autor, analizirajući uzroke teškoga stanja u kojem se u ljeto 1849. nalazila Austrija. Uzroke takvu stanju pronašao je u činjenici da Austrija u dotadašnjem obliku više ne odgovara željama i potrebama naroda koji u njoj žive. Analiziravši politiku austrijske Vlade u Ugarskoj autor je ustvrdio da je direktno uključivanje austrijske Vlade u rat u Ugarskoj imalo dvostruku funkciju. S jedne je

¹⁹ O zabrani *Jugoslavenskih novina* opširnije vidjeti kod V. ŠVOGER, *Zagrebačko liberalno novinstvo*, 194.-204.

²⁰ “Politische Rundschau. IX.”, *SZ*, 120./13. 8. 1849.

²¹ “Eine unpolitische Rundschau. VI.”, *SZ*, 165./20. 7. 1850. Citat u izvornu obliku glasi: “... daß sie frei, groß und glücklich nur in Oestreich werden können ...”

strane poslužilo Vladi kao izgovor za oduzimanje ustupaka koje je dinastija u proljeće 1848. dala Mađarima (samostalna vlada i personalna unija s ostatkom Austrijskog Carstva), a s druge je strane na taj način uspjela odgurnuti u stranu Južne Slavene i nije morala ispuniti njihove zahtjeve. Austrijska je Vlada, dakle, još jednom pokazala svoju težnju da sama bude gospodar u Ugarskoj.²² Isti je autor u nastavku članka u idućem broju lista, zaključujući analizu politike austrijske Vlade u Ugarskoj, istu opisao lucidnim, ali izrazito ostrim riječima: "Ona [politika austrijske Vlade u Ugarskoj, V. Š.] od načela huškanja nacionalnosti jednih protiv drugih dovela je do građanskog rata između Slavena, Rumunja i Mađara, dovela je do toga da se opozivaju sankcionirani zakoni, slobode koje su pripadale Mađarima, da se cijelu zemlju opustoši ratom i da se Galiciju stavi u opsadno stanje, da se zaustave promet i obrti; dovela je do bečke Listopadske revolucije, do raspuštanja parlamenta, do poraza kod Hatvana, do pokreta 'naprijed na Požun'²³, ona je vodila u kabinet u Sankt Peterburgu, - vodila je iz apsolutizma u apsolutizam. To je politika vlastohleplja, aristokratizma, uz to i straha, a upravo zbog toga i nepravednosti. Jedino dobro u njoj je to što je ubrzala sazrijevanje naroda, a posebice Slavena, što ih je poučila da je njihova sreća samo u njima samima, da svoje pravo mogu ostvariti jedino sami, da je pravo utemeljeno u zakonu, a da zakone diktira jedino moć."²⁴

I drugi anonimni autori negativno su ocijenili politiku austrijske Vlade prema lojalnim slavenskim narodima, koja im je u svojoj "slijepoj oholosti" dala pljusk – Oktroirani ustav.²⁵

Tkalac i drugi nepoznati autori vrlo su lucidnim, jasnim i jednoznačnim riječima opisali predodžbu svojih suvremenika o Austriji i izrazili ono što drugi možda nisu znali tako jasno formulirati, ili se nisu usudili izreći. Njihove formulacije mogu se interpretirati kao zalaganje za Austriju kao ustavnu monarhiju s ostvarenom

²² -%, "Die Politik der österreichischen Regierung in Ungarn. I.", *SZ*, 67./1. 6. 1849.

²³ Riječ je o današnjoj Bratislavi. U radu rabim toponim Požun, jer se on upotrebljavao sredinom 19. stoljeća u Hrvatskoj.

²⁴ -%, "Die Politik der österreichischen Regierung in Ungarn.", *SZ*, 68./2. 6. 1849. Citat u izvorniku glasi: "Sie [die Politik der österreichischen Regierung, V. Š.] führte von dem Grundsatz der Gegeneinanderhetzung der Nationalitäten zum Bürgerkriege zwischen Slaven, Rumänen und Magyaren, sie führte dazu, sanktionirte Gesetze, den Magyaren zugestandene Freiheiten zu widerrufen, das ganze Land mit Krieg zu überziehen und Galizien in Belagerungszustand zu versetzen, Handel und Gewerbe stocken zu machen; sie führte zur Wiener Oktober-Revolution, zur Auflösung des Reichstages, zur Niederlage bei Hatvan, zur Bewegung 'vorwärts gegen Preßburg', sie führte in das Kabinet von Petersburg, - sie führte vom Absolutismus zum Absolutismus. Es ist eine Politik der Herrschsucht, des Aristokratenthums, zugleich der Angst und eben deshalb auch Ungerechtigkeit. Sie hat das einzige Gute an sich, die Reife der Völker, und besonders der Slaven, beschleunigt, sie gelehrt zu haben, daß ihr Glück nur in ihnen liege, daß sie ihr Recht nur durch sich selbst bewahren, daß das Recht in dem Gesetze begründet sei und daß nur die Macht das Gesetz dictire."

²⁵ "Die Regierung und der Krieg in Ungarn", *SZ*, 45./16. 4. 1849.; uvodnik bez naslova, *SZ*, 46./18. 4. 1849.

ravnopravnošću naroda, za državu Austriju, koja će svojim narodima i građanima omogućiti nesmetani nacionalni, kulturni, politički i gospodarski razvoj. Na taj bi se način "formula Austrija" mogla upotpuniti kvalitetnom idejom postojanja.

Unatoč heterogenoj i pretežito negativnoj slici Austrije hrvatska se politička javnost nije zalagala za potpuno osamostaljenje Hrvatske, svjesna da je Hrvatska u tadašnjoj konstelaciji unutarnjopolitičkih i međunarodnih odnosa bila preslaba za samostalno postojanje. Hrvatska se javnost zalagala za povezivanje Hrvatske s austrijskim dijelom Monarhije, ali nije bila spremna pristati na ukidanje posebnog položaja Hrvatske utemeljenog na municipalnim pravima i na njezino pretvaranje u jednu od austrijskih nasljednih zemalja, nego se zalagala za preuređenje Monarhije u zajednicu ravnopravnih naroda. Nakon sloma revolucionarnih pokreta u Austrijskome Carstvu u jesen 1849. austroslavistička je koncepcija preuređenja Austrije izgubila ionako male izgleda za ostvarenje, a austrijska je Vlada sustavno provodila proces centralizacije Monarhije. U takvim političkim okolnostima dio hrvatske javnosti i dalje je ustrajao na koncepciji austroslavizma (krug okupljen oko *Slavenskog Juga*), a drugi dio hrvatske javnosti, grupiran oko ostalih liberalnih listova, zalagao se za decentralizaciju Monarhije i očuvanje specifičnog položaja Hrvatske u njoj. Međutim, pojedini su autori, primjerice Tkalac, anticipirali budući tijek događaja i upozoravali na to da će Hrvatska morati snositi sve terete kao i druge krunovine, ali u centralističkom ustroju države neće moći sačuvati nikakve povlastice. Preduvjet za ostvarivanje posebnog položaja Hrvatske u sklopu Austrije bila je promjena Oktroiranog ustava, koja, prema autorovu mišljenju, nije poželjna u onodobnoj konstelaciji međunarodnih odnosa. Zbog toga je Tkalac pozvao Hrvate da "otresu staru prašinu s municipalnih akata" i da zajedno s ostalim slavenskim narodima u Monarhiji ustrajno rade na realizaciji aktualnog ustava.²⁶

Takvo stajalište Imbre Tkalca ne treba osobito čuditi, jer je taj publicist ionako bio specifičan slučaj u hrvatskom političkom pokretu 1848.-1849., a osim toga ti su članci nastali u razdoblju kad je taj intelektualac intenzivno zagovarao modernizaciju izvana, odnosno zalagao se za to da se inicijativa u procesu modernizacije različitih aspekata hrvatskoga društva prepusti bečkome središtu, zbog vlastita uvjerenja da su domaće modernizacijske snage, okupljene oko Banskog vijeća koje je u međuvremenu ukinuto, podbacile i da nisu iskoristile mogućnost da modernizacijska nastojanja u Hrvatskoj usmjere u interesu domaćih političkih čimbenika. To, prema njegovu mišljenju, doduše, nisu ni mogle, jer su modernu Hrvatsku željele graditi na starim municipalnim privilegijama. Zbog toga je on načelno podržavao modernizacijske mjere austrijske Vlade, premda se ponekad ograđivao od dinamike i načina na koji su provedene. Kao privremeni urednik lista *Südslawische Zeitung*, dok je stalni urednik lista Josip Praus boravio u Češkoj u drugoj polovici 1850. godine, Tkalac je takva

²⁶ Uvodnici u *SZ*, 290./17. 12. 1850. i 293./20. 12. 1850.

stajališta prezentirao u navedenome listu, čime je uredništvo toga lista pokazalo da je dosta realno sagledavalo položaj Hrvatske u Monarhiji i takvim ga prezentiralo hrvatskoj javnosti.

* * * * *

Slika Austrije kao zajedničke države, odnosno politike austrijske Vlade koju su uredništva političkih listova *Saborske novine*, *Slavenski Jug*, *Südslawische Zeitung* i *Jugoslavenske novine* prezentirala svojim čitateljima kombinacija je pozitivnih i negativnih elemenata i bila je tijesno povezana sa složenom stereotipnom, ali pretežito negativnom slikom Nijemaca (Austrijanaca) u hrvatskoj javnosti, s austroslavističkom koncepcijom preuređenja Monarhije te s politikom austrijske Vlade prema (južno) slavenskim narodima. Jesu li u određenom razdoblju u navedenim listovima prevladavali pozitivni ili negativni elementi, ovisilo je ponajprije o aktualnoj unutarnjoj i vanjskoj politici austrijske Vlade te o njezinu odnosu prema slavenskim narodima, jer se predodžbe o Nijemcima / Austrijancima nisu značajnije mijenjale u razdoblju koje se ovdje obrađuje.

Das Bild von Österreich und Österreichern in Zagreber liberalen Blättern an der Wende von vierziger zu den fünfziger Jahren des 19. Jahrhunderts

Zusammenfassung

Kollektive nationale Vorstellungen von Österreich und Österreichern werden in diesem Aufsatz auf Grund der Analyse der Artikel geschildert, die in den Zagreber liberalen Blättern *Saborske novine*, *Slavenski Jug*, *Südslawische Zeitung* und *Jugoslavenske novine* veröffentlicht wurden. Das Bild von Österreich als vom gemeinsamen Staat, beziehungsweise das Bild der Politik der österreichischen Regierung, die von den Redaktionen dieser vier Blätter ihren Lesern präsentiert wurde, war eine Kombination positiver und negativer nationaler Stereotypen, wobei man betonen muss, dass die negativen Stereotypen überwogen. Es war eng mit dem komplexen und stereotypen, aber überwiegend negativen Bild von Deutschen / Österreichern in kroatischer politischer Öffentlichkeit, dann mit der austroslawischen Konzeption der Umgestaltung vom Kaisertum Österreich, mit der Politik der österreichischen Regierung gegenüber den (süd)slawischen Völkern sowie mit den allgemeinen politischen Ansichten des Kreises um diese Blätter verbunden. Ob in einer bestimmten Periode in diesen Blättern positive oder negative Stereotype über Österreich überwogen, hing vor allem von der damals aktuellen Innen- und Außenpolitik der österreichischen Regierung sowie von ihrem Verhältnis gegenüber den slawischen Völkern ab.